

KÖNYVESPOLC

Helynévtörténeti tanulmányok 1–4.

Szerkesztette: Hoffmann István és Tóth Valéria

2004-ben indította útjára a Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke ezt a kiadványsorozatot, amelyben a névtudomány egyik igen fontos ágának, a történeti helynévkutatásnak legújabb eredményeit teszik közzé. 2009-ben megjelent a 4. kötet is, így most már összességében egy híján félszáz tanulmány vált publikussá 28 szerzőtől. Az első kötet bevezetőjében a szerkesztők utalnak az előzményekre, arra, hogy a debreceni egyetemen több évtizedre visszanyúló hagyományai vannak a névtani kutatásoknak. Az 1960-as évektől Kálmán Béla munkássága révén vált fontos területté a névtani tematika. A *Nevek világa* című könyve nemcsak a kutatók, de a téma iránt fogékony olvasóközönség körében is nagy érdeklődést váltott ki. Az 1970-es, 1980-as években a helynévgyűjtés és feldolgozás került előtérbe. *Mező András, Kálnási Árpád, Jakab László, Sebestyén Árpád* közreműködésével járási földrajzinév-kötetek jelentek meg, elsősorban Szabolcs-Szatmár megyéből. Az 1990-es évek közepétől azonban egyre erősödött a helynévtörténeti tematika, és mindinkább ez vált kiemelt kutatási területté.

A névkutatók érdeklődése az elmúlt években sem lankadt a helynevek történeti kérdései iránt. Ezt bizonyítja a 2008 májusában Sikfőkúton, a debreceni egyetem alkotóházában megtartott harmadik helynévtörténeti szeminárium, mintegy harminc résztvevővel, tizenhét előadóval. A 4. kötet nagyrészt ennek a rendezvénynek az előadásait tartalmazza. Nagy nyeresége a kutatócsoportnak *Nyirkos István* professzor részvétele a munkálataikban, aki a finn névkutatás alapos ismerője. A legújabb kötet nyitót tanulmányát is ő írta. A finn helynevek morfológiai jellegzetességeiről (magyar- finn egybevetésben), amelyben a névalkotás hasonló vagy azonos formai megoldásait keresi a finnben és a magyarban. Összefoglalásképpen megállapítja, hogy „A magyar és a finn névalkotásban vannak közös sajátosságok (névképzés, névösszetétel, névhasadás, népetimológia, névrövidítés, névcsontítás, ellipszis, kontamináció, elvonás és epekszegés). Az is hasonlóságnak minősíthető, hogy egyik névadási rendszerben sincs meg az ikerítés, másrészt a képzőhasználat is mutat hasonlóságot, éppen az igen csekély számú képzőfelhasználás tekintetében.”

A 49 tanulmányok még a címét sem tudjuk most itt felsorolni. Annyi azonban mégis ide kíváncsok, hogy a tematika meglehetősen változatos és sokoldalú: oklevelek helynévi adatainak elemzése, kiemelten a Tihanyi alapítólevél helynévi szórványai, a templomcimből alakult településnevek változásai, etnikai viszonyok tükröződése a helynevekben, a többnyelvűség kérdései a helynévrendszerben, víznévrendszerek nyelvi rétegei, névalkotási módok, földrajzi köznevek, XX. századi társadalmi változások hatása a helynevekre és még sok más, kutatásra érdemes téma. A továbbiakban már csak arra lesz lehetőség, hogy egy-két elemző írást önkényesen kiemelve, róluk valamivel részletesebben is szóljak.

Tóth Valéria archaizmusok és neologizmusok előfordulásait vizsgálja magyar helynevekben. Mivel a hely-

nevek is a szóikincszes szerves részei, rájuk is jellemző bizonyos fokú mozgékony, változékony, annak ellenére is, hogy ezt az elemcsoportot a szakemberek a szóikincszes leginkább konzervatív, archaikus rétegének tekintik. A helynevekben észlelhető archaizmusok lehetnek lexikai, alakitási és hangtani természetűek. Kutatásaink során legnagyobb arányban hangtani természetű archaizmusokkal találkozunk, mostani cikkében ezért ő is ilyen típusú hangváltozásokkal foglalkozik. Nagyon gyakori helyneveinkben a növénynevű vagy ezzel összefüggő egyéb közzszo: *parlag, pallag > Kóspallag; mogyoró, monyoró, magyaró > Monyoród, Monyorókerék, Mogyorósbánya, Sajómagyaros* stb.; *üreg, ired > Ireg-szemcse, Magyarürög*. Hasonló példákat sorolhatnánk föl a *bükk, a dió, az éger, az eper, a hárs, a szeder* növénynevekkel kapcsolatban is. Nagy érdeklődéssel olvastam szülőfalumra, a Vas megyei Bük községre vonatkozó adatokat. A *bükk* fanév ugyanis az ómagyar kor folyamán *bik* alakban bukkann föl. Ezt az alakot őrzi a *Bikal* (1325: *Bykol*), *Bikszád* (1478: *Bykzad*), *Nemesbikk* (1292: *Byk*). A mai labiális, köznyelvi formát őrzi többek között például *Bük* (1271: *Byk*), *Bükkösd* (1542: *Bykesd*), *Nemesbük* (1513: *Byk*). Csak apró észrevételként jegyzem meg, hogy újabban előkerült okleveles adatok szerint a Vas megyei *Bük* első előfordulása Kiss Lajos etimológiai szótárában jelzett 1271 helyett három évvel korábbi: 1268. (Lásd: *Balogh Lajos* írja. Magyar Nyelv 2001. 380–381. old.)

Csomortáni Magdolna egy mikrotáj, a csiki földrajzi nevek népetimológiai változásaira figyelt föl. Ezzel kapcsolatban először a jelenség elméleti kérdéseivel foglalkozik. Ezután részletesen tárgyalja a kutatások történetét, amelynek során megállapítja, hogy a magyar szakirodalom az 1800-as évek közepétől figyeli a népetimológiai változásokat. A klasszika-filológus, nyelvész *Ponori Thevrewk Emil, Kunos Ignác* és *Nádai Pál* voltak az úttörők, akik elsőként foglalkoztak a kérdéssel. *Nádai* szerint a népetimológia „igazi mezegegya a népnyelv, ahol szójátékok, gúnyos jelentésváltozások, helynévmagyarítások, tréfás ferditések, találós kérdések stb. alapját is képezi, de a szépirodalomban is jelen van” (49.). *Csomortáni Magdolna* öt csiki település mikrotoponimiai anyagát vizsgálja. A 2662 mai élő helynévből azonban mindössze csak 14 tanúskodik népetimológiai változásról. Például az *Avas-patak ~ Havas-patak* esetében arról van szó, hogy az *avas* közzszo már kiavult a régió nyelvjárási szókészletéből, ezt helyettesítették az értelmesebbnek tűnő *havas*-sal.

Hoffmann István egyetlen helynévnek, a *Tolná-nak* próbált meg az eddigiektől eltérő etimológiai magyarázatot adni. *Bárczi Géza* nyomán az elemzők többsége elfogadta, hogy a név a latin *telonum* 'vám' szó többes számú *telona* alakjából keletkezett. Hoffmann azonban megkérdőjelezi a latinból való származtatást. „Névszociológiai szempontból ugyanis nem lenne könnyű leírni azt a névadói helyzetet, amelyben egy latin közzszo valamely kárpát-medencei helynévvé válhatott volna...”. Feltevése szerint személynévi származékkal van dolgunk, amely az oklevélírók gyakorlatában latinos alakot öltött.

A 4. kötet hátsó lapján található egy csoportkép a 2008. május 29–31. között Sikfőkúton rendezett harmadik helynévtörténeti szeminárium résztvevőiről. A nagyrészt fiatal kutatók mosolygós arccal tekintenek felénk. Ez a sok bizakodó arc garanciát jelent arra, hogy a munka folytatódik tovább, lesz szakmai utánpótlás, lesznek képzett szakemberek, akik tovább haladnak a megkezdett úton.

Balogh Lajos

PESTI JÁNOS:

Alsómocsoládi tájszótár

A tájszóközlés Magyarországon 1708-ban indult, amikor Pápai Páriz Ferenc nevezetes kétnyelvű szótárába fölveit tájszavakat, és pedig székely szavakat. Az Akadémia megalapítása (1825) döntő fordulatot hozott e tekintetben is: a Tudós Társaság ugyanis fontos feladatai közé sorolta a tájszavak gyűjtését, ezért lendületet vett a tájszavak keresése és közzététele is: az Akadémia égisze alatt jelent meg 1838-ban a Magyar tájszótár, a legelső a maga nemében. Azóta sok víz lefolyt Tiszán, Dunán, új tájszótártípusok is létrejöttek. A legtöbb tagot számláló tájszótár-típus nálunk a helyi tájszótár. Azaz az olyan szótár, amely egy-egy település, többnyire persze falvak tájszavait (= a köznyelvben teljesen ismeretlen vagy más alakban és jelentésben ismert szavakat) tartalmazza. Helyi tájszótár a magyar nyelvterületen két tucatnál is több napvilágot látott már.

A legújabb helyi tájszótár az Alsómocsoládi tájszótár, amely a maga 432 oldalával és rengeteg szócikkével a nagy, terjedelmes helyi tájszótárak közé tartozik, sőt e tekintetben az első. Szerzője Alsómocsolád szülőtte, a Pécsi Tudományegyetem nyugalmazott docense, aki szűkebb patriája nyelvi és néprajzi emlékeinek a gyűjtésében és kiadásában jeleskedve már több kötetet közzétett. Mint tapasztalt nyelvjárakutató és a néphagyományok jó ismerője és lelkes ápolója szülőfaluja korszerű tájszótárának a megírásával és közzétételével tette föl a koronát ebbéli tevékenységére. 2009. szeptember 10-én volt a Hegyhát esimes falujában, Alsómocsoládon az ünnepi könyvbemutató a község konferenciaközpontjában, ahol számos érdeklődő kísérte figyelemmel az iskolások szép műsorát, s hallgatta meg az előadásokat, köztük a legerdekesebbet, a szerző „Így készült a szótár” című, élményszerűen előadott beszámolóját. Külön kedves meglepetés volt, hogy – illetőleg ahogy – Pesti János négy idős adatközlőjével elbeszélgetett a régi mocsoládi emlékekről. A jelen lévő nyelvészek (több mint egy tucat) számára külön is tanulságos volt az a könyvkiallítás, amelyet a szótár szerzője készített, s amelyen azokat a könyvtárból származó könyveket láthattuk, amelyek Pesti Jánost tájszótára megírásában, dialektológiai munkáiban szakmai segítséget jelentettek.

Az Alsómocsoládi tájszótár az első, amely bizonyos új lexikográfiai eljárásokat következetesen alkalmaz a szavak minősítésében, illetőleg a minősítések szimbólumokkal is történő jelölésében. Ezek a minősítések a korábbiakhoz képest a tájszótárak szélesebb körű nyelvészeti feldolgozását teszik lehetővé, s mint ilyenek első sorban persze a nyelvészek számára lehetnek fontosak, kevésbé a honismeret iránt érdeklődőknek. Pesti János azonban hangsúlyt fektetett arra is, hogy a népélet minél

szélesebb rétegét bevonja a vizsgálatba, ezért a szavak gyűjtését kiterjesztette a hagyományos falusi életmód minden fontosabb részének helyi szavaira. A következő főbb tárgykörökben végezt szöveggyűjtést (történeti forrásokban is, megállapítva, mi él közülük ma is: 1. a hagyományos paraszti gazdálkodás (szántás, vetés, aratás, betakarítás, cséplés), 2. a legeltető és az istállózó állattartás, 3. a pásztorkodás régen, 4. az erdőgazdálkodás, erdei munkák, 5. a gyűjtögetés (gyógy növények, ehető gombák), 6. a népi gyógyítás, 7. az asszonyok munkája a háztartásban (kenyérsütés, mosás, szövés, fonás, stb.), 8. régi népi ételek, 9. az életmód, szórakozás egykor és napjainkban, 10. a falu egyháza és világi ünnepei, 11. kihalt és kiveszében levő népszokások (kottyzás, subrikálás, regőzés, pünkösdjárás), 12. az élet nagy fordulói (ismerkedés, házasság, lakodalom, születés, gyermeknevelés, a gyermekek játéka, a felnőttkor, az öregkor, a halál és a temetés szokásrendszere, hiedelemvilága), 13. a népi hitvilág (babonák, tüzesember, lidérc, garboncás, boszorkány), 14. humoros történetek, anekdoták a falu régmúltjából és jelenéből. Természetes tehát, hogy a szótár néprajzi, művelődéstörténeti szempontból is fontos (számomra egyebek mellett érdekes volt a *bilincskézés*, *csökpéz*, *kályha*, *kolompár*, *kéménytelen ház*, *kenderáztatás*, *kottyzás*, *magyarruha*, *pünkösdjárás*, *subrikálás*, *sulyok tojáshímzés*, *új tűz szócikke*). Mint-hogy pedig helytörténeti forrásokból vett idézetek is gazdagítják a szócikkek egy részét, illetőleg mert a szerző ezen források szavainak a gyűjtés idején való ismertségét is vizsgálta, a szótár történeti perspektívájú is. A radikális kultúráváltás idején érdemes emlékeztetnünk arra, hogy a tájszótárak voltaképpen szómúzeumok, mert azok a szavak, amelyeket a hagyományos népi kultúra teremtett, e kultúra megszűnésével nagyrészt maguk is visszaszorulásra vannak ítélve. Ha tehát összegyűjtjük és hozzáférhetővé tesszük a tájszavakat, múltunk egy sajátos tartományának hírnökeit őrizzuk meg a jövő számára is. Kányádi Sándor okkal írta Noé bárkája című versében: „Be kell hordanunk, hajtánunk mindent. A szavakat is. Egyetlen szó, egy tájszó se maradjon kint. Semmi sem fölösleges”.

S még valamit. A tájszótárak jól felhasználható eszközök lehetnek – elsősorban a pedagógusok kezében – a szülőföldnek és múltjának a jobb megismertetésére, ily módon pedig a szülőföldhöz való természetes ragaszkodás erősítésére, a nyelvjárások megbecsülésének kialakítására. A tájszavak, a táji állandó szókapcsolatok és tulajdonnevek mint művelődéstörténeti kövületek, „szómúzeumok” számos lehetőséget kínálnak arra, hogy egy-egy település vagy táj anyagi és szellemi kultúrájáról tájékoztatást adjunk. Ezzel a lehetőséggel az iskolai oktatásnak is élnie kellene, hiszen a szűkebb patria múltjára és jelenére vonatkozó szóban forgó információk elősegíthetik a fiataloknak szűkebb hazájukhoz való kötődését, értékeinek megbecsülését, s ezzel kiegyensúlyozott haza-szemléletének és egészséges személyiségképzésének a kialakulását. Mert igaz: „Mind több viszonylagosságot mutató világunkban lassan különleges állapotnak tűnhet föl az emberi lét egyik meghatározója, a valahová tartozás [...] Az érintetteknek, rajtunk múlik, ragaszkodunk-e értékekhez, ismerjük-e, mi az, ami igazán a miénk, és továbbadjuk-e azokat”.¹

(Alsómocsolád 2008.)

Kiss Jenő

¹ *Kissa László*: Tartozni valahová. Koinónia Kiadó, Kolozsvár 2009. 7. old.

A Zempléni-hegység földrajzi. lexikona

A Nyíregyházi Főiskola Turizmus és Földrajz Intézete és a szerencsi Bocskai István Gimnázium kiadása. Nyíregyháza-Szerencs 2009.

A hon, Magyarország egy kis, de mégis jelentős szelvényének alaposabb, sokoldalúbb megismerését szolgálja a 2009. tavaszán megjelent terjedelemben és tartalmában egyaránt impozáns munka. A címében földrajzi lexikon szerepel, de ha kezünkbe vesszük és tanulmányozzuk, akkor kiderül, annál sokkal több. A lexikon olvasói sokoldalúan ismerhetik meg hazánk egyik legszebb, kies táját, a Zempléni (Tokaji)-hegységet, az ott élő népesség életét, múltját, jelenét, gazdálkodását, alkotó tevékenységét. Fokozza az igen színvonalas elkészített munka értékét, hogy hasonló földrajzi lexikon még ezidáig nem készült hazánkban. Ez az első ilyen jellegű alkotás.

A Zempléni-hegység hazánk egyik legjobban feltárt, sokoldalúan kutató terület. Tudományos feltárásában a XVIII–XIX. században a pataki kollégium (=főiskola) tanárai, a XX. században a természet-, társadalom- és történelmi földrajzi vizsgálatában előbb a debreceni egyetem (Kádár László, Pinczés Zoltán, Kerényi Attila, Suli-Zakar István), majd az 1970-es évektől a Nyíregyházi Főiskola oktatói jeleskedtek. A geológiai szerkezet, az ásványi nyersanyagvagyon kutatásában az Állami Földtani Intézet, a debreceni és a miskolci egyetem tudósai és az itt élő gyakorlati szakemberek vettek részt.

A lexikonírást-szerkesztést dr. Frisnyák Sándor emeritus professzor, a Zempléni-hegység geográfus-kutatója kezdeményezte és a munkákat három és fél éven át irányította.

A Földrajzi lexikon a Zempléni-hegység kutatás-eredményeit foglalja össze szócikkkel formájában, tudományos igénnyel és közérthető megfogalmazásban. Egyszerre kíván tájékoztatni és a további tájgazdálkodási-értéktelítő munkát segíteni. Az első magyar táj- és földrajzi lexikon megírásában negyven kutató, egyetemi és főiskolai oktató, muzeológus és a szerencsi gimnázium tanára vett részt. A kötetben több mint 1000 szócikk, 311 fénykép (döntő többségében Frisnyák Sándor felvétele), térképábrák, grafikon és földrajzi modell, továbbá 28 statisztikai táblázat és igen terjedelmes (36 oldalt kitevő) ajánló-bibliográfia található. A kötetről, a Zempléni-tájról egyszerű összefoglalót ad a Frisnyák Sándor által készített 32 színes fényképfelvétel, amely mintegy lezárja a munkát.

A most napvilágot látott földrajzi lexikon a táj kialakulásával, geológiai szerkezetével, a felszíni formakincs jellemzésével, a klímájával, vízrajzával, a talajok leírásával, a növény- és állatvilággal, az emberi tevékenységi formák idő- és térbeli változásaival, a népesség- és etnikai-földrajzával, a településhálózat kialakulásával és fejlődésével, az infrastruktúrával, a gazdasági élet különböző ágazataival stb. foglalkozik. A településekről egységes felépítésű szócikkek íródtak, amelyekben rövid történelmi-művelődéstörténelmi jellemzések is helyet kaptak. Életrajzi szócikkek is készültek azokról a tudománytűvelőkről, akik hozzájárultak a Zempléni-hegység megismeréséhez. Talán az egyik szerkesztőt – Frisnyák Sándort – hiányoljuk a felsorolásból, aki szerénységéből magát kihagyta pedig igen sokat tett a zempléni táj kutatásában, történelmi-földrajzi feltárásában. A lexikon (tárgyának és címének megfelelően) társada-

lom-politikai, művészeti stb témakörökkel nem foglalkozik.

Külön említést érdemelnek azok a szócikkek, amelyek a Sárospatakon folyó földrajzoktatással és tankönyvírással foglalkoznak. Comenius pataki működésétől kezdődően – sok nagy hírű kollégiumot is megelőzve – a földrajzi ismereteket is tanították. 1845-ben Szerelemley Gábor pataki tanár „A földrajz rövid vázolata” című tankönyvében elsőként használta a földrajz megnevezést a korábban elterjedt geográfia, földisme és egyéb szóalkalmazás helyett.

A lexikon írásának és kiadásának anyagi alapjait a helyi támogatók (polgármesterek, jegyzők, iskolák, egyesületek, alapítványok, vállalkozók, a hegyaljai szőlőgazdák és borászok) teremtték meg. Példamutató áldozatvállalásaikkal – a nemes ügy támogatása mellett – az a felismerés is szerepet játszott, hogy a táj természeti szépségei, történelmi-kulturális öröksége, a tokaji-hegyaljai szőlőkultúra és a bor évszázadok óta kialakult hírneve ma is piaci érték. Hozzájárulhat az öko-turizmus, a falusi és gyógy-turizmus (Végarzó) növekedéséhez, másrészt a hegyaljai szőlő- és borközeliségek fejlődéséhez. Mindezeket felül – mint azt a szerzők és szerkesztők remélik – a lexikonban rendszerezett ismeretek (örökölt és ma születő értékek) közreadásával az itt élő népesség táji identitása is erősödhet.

Boros László

VIRT LÁSZLÓ (szerk.)

Márton Áron Breviárium

Márton Áront 1949. június 21-én közvetlen munkatársával Ferenc Benjáminnal együtt a román kommunista hatóságok titkosszolgálati konspiráció igénybevételével letartóztatták. Valahol Gyulafehérvár és Tóvis között félúton a civil ruhás príbék gépkocsijában megkezdődött a nagy erdélyi püspök három évtizedes keresztútja. Első stációként három esztendeig tartó vizsgálati fogság után 1951. július 13-án a bukaresti katonai törvényszék életfogytiglani börtönbüntetésre ítélte. A keresztút második, vagy talán harmadik állomásként a fogva tartás kezdetben embertelen körülményein valamelyest enyhítenek rabtartói s amellyel, hogy egy jobb napokat látott külvárosi villát jelöltek ki számára tömlöcöl, a fogság ötödik évében visszakapta breviáriumát.

Szégyenletesen keveset tudunk a korról, saját félműltünkéről, keveset a nagy püspök személyiségéről, jelleméről, szenvedéseiről és kitartásáról is. Éppen ezért örvendetes, hogy kézbe vehetjük Márton Áron breviáriumát. No, nem azt, a papok és szerzetesek napi imáit, zsolozsmáit tartalmazó könyvet, amelyet a rab püspök a kommunista príbék kezéből annak idején visszakaphatott, hanem egy gondosan szerkesztett kicsiny kötetet, ami a mi napi olvasmányunk, ha úgy tetszik, breviáriumunk lehet, ha a szentség hírében álló püspök tisztelői közé akarunk tartozni. Mondják, a szentség egyik próbaköve az életüzenet folyamatos aktualitása. Ez bizonyára így is van, hiszen ki vonhatja kétségbe például Szent Ágoston, Szent Ferenc vagy éppen Szent Erzsébet élet-példájának időszerűségét? Márton Áron főpapi működését keretbe vonja egy gondolat, ami szó szerint ugyanúgy szerepel 1939-es első és 1980-as utolsó főpapi körlevelében is. Ki-ki válaszolja meg magának, aktuális-e ez a gondolat most, midőn lassan Márton Áron halálának 30. évfordulójára készülünk: „Hitünk parancsa.

hogy a templomon kívül, az életben is testvérek maradjunk, egymás sorsa iránt érdeklődjünk, és egymás terhét kölcsönös megértésben hordozzuk." Igen! Mély és időszzerűen hűsbavágó igazság ez, amely ma nem csupán a politikai, világnézeti és földrajzi határvonalakkal porba sújtott magyarságnak szól, de kiutat kínál a globalizáció magányában tévelygő – közösségi értékeitől megfosztott – kortársainknak is.

A könyvben idézett szövegek 1933 és 1980 között születtek, írójuk nyilvánosságnak szánta őket, hiszen java rész cikkek, prédikációk és püspöki körlevelek részletei. A kisebbségi sors összes megaláztatásával, háborúval és diktatúrával terhes félszázad szomorú emlékei ezek, melyeken ugyanakkor átsüt a krisztusi tanítás örök és egyetemes üzenete, s át a nagy püspök törhetetlen hűsége hithöz, nemzethez, hagyományhoz. A szövegek és képek tükrében előttünk áll az eszményi székely alakja, a Siculus Verus, aki egyrészt a legmagasabb társadalmi pozícióban is megőrzi falusias – már-már gyermeki – egyszerűségét és lényeglátását, másrészt pedig a legméltatlanabb körülmények között is föl tudja mutatni emberségéből és méltóságából fakadó főpapi tartását. Póztól mentes, imádságos lélekkel kell tehát közelednünk ehhez a kicsiny, – valóban breviárium méretű – kötethez. Mint utószavában a kötet szerkesztője, Virt László is rámutat: „*imádsággal kell olvasni, mert az itt szereplő szemelvényeket imádkozó ember írta.*”

A kötet külön értéke, hogy a szöveggel megegyező súllyal jelennek meg benne a képek is. A gondos szerkesztői munka eredményeként a kép háttér-információiban gazdag eszközzel – a szó szoros értelmében véve is – képet alkothatunk Márton Áron életútjáról. Bepillant-hatunk a kibocsátó közösség és szűkebb család, a fölnevelő táj és kultúra mikrokozmoszába. Élénk tárul az életút megannyi fontos állomása mellett Márton Áron emberi arca, a fűzfavesszővel kezében búcsúra igyekvő harisnyás kisfiútól, a tekintetét már kizárólag az odaáti dolgokra fűgessző agg főpapig.

Szó volt róla, a Ma embere bizony szégyenletesen keveset tud arról a korról, amelyben Márton Áron élt és alkotott. Könnyen felejtsük! S bár Domokos Pál Péter vagy P. Szőke János jóvoltából nagyszerű pályaképeket vehettünk kézbe, de a nagy püspök személyiségéről, jelleméről, mély hitéről, kitartásáról és szenvedéseiről olyan személyes hitélvállomást, mint Virt László most megjelent válogatása, mindeddig nélkülöznünk kellett.

Csak remélni tudjuk, hogy ez a kötet ugyanúgy hozzájárul nemzetünk jelen bajaitól való szabadulásához, mint több mint félszázaddal ezelőtt az a Márton Áron börtönébe beadott breviárium a püspök szabadulásához. Erdély hitvalló főpásztorának üzenete immár velünk van, csupán rajtunk múlik sikerül-e ezt az örökséget életté váltanunk: „*Szeretett Hívveim, mint főpásztorok elsősorban a hitet akartam megerősíteni lelketekben és a hithez való ragaszkodást hagyom rátok örökségül. Kerestény és emberi életünk alapja a hit, és ugyanakkor számunkra őseinktől való drága örökség, amelyhez apáink hűségesen ragaszkodtak és amelyért sok áldozatot vállaltak.*” A kötet elolvasása után az a fohász jutott eszembe, amit a Székelyföld templomaiban hallottam, ahol a szentmise után így imádkoznak: „*Menyei Atyánk! Szentéletű Márton Áron püspökünk közbenjárására önts szívünkbe szeretetet, hogy egységben, a Te akarod szerinti életünkkel mi is tanúságot tegyünk Rólad!*”

Harangozó Imre

TÓTH SÁNDOR:

A Hont-Pázmány nemzetség premontrei monostorai

2007 decemberének elején, egy zágrábi konferenciáról hazatérve, váratlanul elhunyt Tóth Sándor régész, művészettörténész, az ELTE BTK Művészettörténeti Intézetének tanára, a középkori építészettől kiváló kutatója. Halálának első évfordulójára jelent meg a Hont-Pázmány nemzetség premontrei monostorairól írt, életében kéziratban maradt munkája.

Tóth tanár úr a tanszéki élet legendás személyisége volt. Hosszú hajával és szakállával egy tekintélyes pátriárka alakját idézte, különösen, ha könyvvel a kezében jelent meg. Előadásait széles körű tájékozottság, a különböző tudományterületek eredményeinek összekapcsolása, gazdag forrásanyagra és szakirodalmi bázisra épített elemzések jellemezték. Jól mutatja ezt, hogy kora középkori, román kori és Árpád-kori művészetről szólva átfogó történeti bevezetővel kezdte, és magukat a tárgyalat emlékeket is művelődéstörténeti összefüggésbe helyezte. Az építészeti emlékeknek nem csupán a térformálást mutatta be, hanem kitért a funkcióra, templomok esetében például a liturgikus térhasználat kérdéseire is. A festészeti, szobrászati alkotásoknál ugyanígy elemezte a stíluskapcsolatok mellett az ikonográfiai összefüggéseket, a teológiai mondanivalót. Óráig, néha estebe nyúlóan elhúzódó vizsgáit szigorú, de korrekt követelményei tették híressé-hírhedté. A „Tóthvizsga” során minden egyes érdemjegyért egy-egy tételsort kellett jellemeznünk, hogy „Tanárúr” a következő jegyért kérdezzék, de ezután is visszatérhetett egy korábbi jegyhez tartozó tételhez. Diákjai ezért a vizsgaidőszakban inkább félelemmel, de mindig tisztelettel tekintettek rá.

Amit hallgatóink, tanítványainak a tantárgyi ismeretek túl átadott, az a gondolkodásra való készítés és az építő kritikai szellem. Kutatóként és tanárként is szigorú alaposággal vizsgált meg mindent kérdést, nem fogadott el kritikátlanul semmilyen eredményt. A horatiusi „sapere aude” gondolat jegyében önálló megfigyelésre, az összefüggések meglátására készítet fel, Pál apostol szellemében pedig arra tanított, hogy „minden megvizsgáljátok, a jót megtartsátok.” Ez a hozzáállás, a készen kapott ismeretekre való állandó rákérdezés és az értékek megőrzése talán valahol Tóth Sándor református hitében is gyökerezett. Néhány évvel ezelőtt, amikor visszavonult a tanítástól, utolsó előadása után kollégáitól, tanítványaitól egy bibliai idézettel, Pál apostol szavaival búcsúzott el, mintegy szellemi végrendeletként bizva ránk: „Egyébként pedig, testvéreim, ami igaz, ami tisztességes, ami igazságos, ami tiszta, ami szeretetre-méltó, ami jóhírű, ha valami nemes és dicséretes, azt vegyétek figyelembe! Amit tanultatok és átvetettek, hallottatok és láttatok is tőlem, azt tegyétek, és veletek lesz a békesség Istene!” (Fil 4.8-9).

Ez az értékelvű megközelítés jellemzi Tóth tanár úr 2008-ban kiadott könyvét is. A mű Tóth Sándor szakdolgozata volt, így egyszerre tekinthető eddigi első és utolsó művének. Az 1966-ban készült munka kéziratban maradt, a hagyatékból került a kiadóhoz. Életében sajnos kevés műve jelent meg, amiben szerepet játszott nagyfokú igényessége, a minél tökéletesebb munkára való törekvése és a saját magával szemben is érvényesített kritikai szellem, amit a vizsgáin gyakran elhangzó

„biztos ön ebben?” kérdés fejezett ki leginkább. Ennek egyik jele, hogy a tanszéki könyvtár egy reprezentatív rendtörténeti katalógusába saját tanulmányához írt egy kiegészítő lapszéli jegyzetet, hozzáfűzve: „Mea culpa. T. S.”

A témaválasztás középkori építészetünk egyik legjellegzetesebb és legteljesebben fennmaradt emlékcsoportjához, az ún. nemzeti monostorok kérdésköréhez kapcsolódik. A művészettörténeti szakirodalom régóta kitüntetett figyelemben részesíti ezeket az emlékeket, melyekhez olyan templomok, egykor egész kolostorok tartoztak, mint Ják, Lébény, Túrje, Ócsa vagy a csak romjaiban álló Zsámbék. A főiri nemzetségek a Magyar Királyság meghatározó politikai tényezői voltak, váraik mellett impozáns monostorai is kifejezték hatalmukat. Ezen túlmenően azonban temetkezőhelyként lelki üdvüket is szolgálták ezek az alapítványok, ahol a nemzetség által letelepített szerzetesi közösség elsődrendű feladata volt a holtakért való imádkozás, üdvösségükért való közbenjárás. A XIII. században ezek a nemzetségek fokozatosan szétváltak, különálló családokra bomlottak, ami szükségessé tette új, önálló családi monostorok létesítését. A ma ismert nemzeti monostorok nagy része tulajdonképpen ezek közé tartozik. A nemzetségek szétválásával és az új monostorok alapításával függ össze az új alapítású szerzetesrendek, a ciszterciák és a premonstrétek nagyobb arányú megjelenése. Míg az előbbieket a bencés regulához való visszatérés és a világi befolyás megakadályozása érdekében a gyéren lakott területeken, elsősorban királyi adományokon törekedtek megtelepedni, addig az utóbbiak felvállalták a nemesi családok igényeinek kiszolgálását és birtokaik lakóinak pasztorációját is.

A Hont-Pázmányok is az Árpád-kor jelentős nemzetségei közé tartoztak, tagjaik kiemelkedő szerepet játszottak a középkori Magyarország történetében. A nemzetség alapítói, a német földről származó Hont és Pázmány lovagok Szent István oldalán harcoltak Koppány ellen, a nemzetségből származó Korlátóki Péter királyi udvarmester pedig a mohácsi csatában halt hősi halált. Ősi (eredetileg valószínűleg bencés) monostoruk Bozókön (Bzovik, ma Szlovákia) volt, később alapították Ság (Ipolyság, ma Sáhly, Szlovákia) és Bény (Kishény, ma Biňa, Szlovákia) monostorát. A könyv ennek a három építészeti emléknek az elemzésére épül, melyek mindegyike jelentős pusztításokon és átalakításokon esett át az idők folyamán, mégis sokat megőriztek eredeti állapotukból. Mindhárom emlék esetében áttekintést kapunk a fennmaradt írott forrásokról, a monostorok alapításának körülményeiről, társadalom- és rendtörténeti összefüggésbe helyezve. A fennmaradt eredeti részek alapos formai elemzése pedig a stíluskritikai vizsgálatokat szolgálja, kitérve a korabeli magyarországi és nyugat-európai kapcsolatokra. A dolgozat kiemeli, hogy bár a három monostor ugyanazon rendhez tartozott, ugyanazon nemzetség tagjai építették ugyanazon birtoktesten belül (a nemzetségalapító Hont ispánról elnevezett megyében), mégis eltérő építészeti megoldásokkal találkozunk. Mindez a ciszterciakénél szabadabb rendi előírásokra és az egymástól függetlenül megszervezett alapításokra vezethető vissza.

A könyvhöz a szerkesztő *Rostás Tibor*, Tóth Sándor tanítványa írt utószót és ő készítette a mutatót, valamint frissítette a bibliográfiát az időközben megjelent irodalommal. Emellett bőséges német nyelvű összefoglaló is

készült. A kötethez gazdag dokumentációs anyag, számos szövegekőzi rajz, műemléki felmérés és külön fényképmelléklet tartozik. Ezek nagy részét Tóth Sándor felhasználta, de nem közölte, csupán egy jegyzéket készített róluk. Ennek alapján állította össze a szerkesztő a könyv illusztrációs anyagát, kiegészítve a mai állapotot tükröző fényképekkel. Ily módon szemléltethetővé vált a tárgyalt emlékek elmúlt századbeli története is: az átépítéssel felérő helyreállítások, a háborús pusztítások és az azt követő újjáépítések, valamint a legújabb felújítások.

A mű számos új eredményt hozott, melyek eddig viszont alig épültek be a kutatásba. Remélhetőleg a közeljövőben Tóth Sándor további kéziratban maradt művei is napvilágra láthatnak, szélesebb körben is ismertté válnak munkásságát, melynek középpontjában a magyar múlt európai látókörrel vizsgált emlékei álltak.

(BT-Press Könyv- és Lapkiadó Bt., Kecskemét, 2008)

Szekely Gábor

A Csallóközi Kiskönyvtár

A pozsonyi Kalligram Kiadó néhány kiadványát ismertetve utaltam rá (Honismeret 2009. 3. sz. 89. old.), hogy a Csallóközi Kiskönyvtár sorozatot külön ismertetem. Tekintettel arra, hogy a Honismeret jelen lapszáma a Magyar Nyelv Éve és a Kazinczy Ferenc-jubileum jegyében készül, olyan kiadványokat igyekeztem összeválogatni, amelyek e témakörhöz kapcsolódnak. Az említett sorozatnak mintegy tucatnyi kötete tartozik ide, és ezekhez kapcsoltam a Felföld másik szegletét reprezentáló Ung vidéki kiadványt. A több száz km-nyi távolságban lévő régiókat az is összekapcsolja, hogy a csallóközi sorozat gigantája és szerkesztője, *Koncsol László* éppen az Ung vidéki táj, Deregyő szülőtte, és a kötetben olvashatjuk szülőfalujának történetéről, meg közlik a helyneveit is.

A csallóközi sorozat szambavétele több olyan tanulsággal szolgál, amelynek jelentősen túlmutatnak térben és időben az egyes kötetek tartalmi vonatkozásain. Mindenekelőtt azt szeretném kiemelni, hogy Magyarországon a települések és régiók múltjának, hagyományainak kutatása, és kiadványok (kiadványsorozatok) megjelenítése korántsem valamiféle jól szervezett, átgondolt, hosszú távú, országos koncepció jegyében történik, hanem egy-két tetterős ember akaratán múlik. Ahol (és amíg) feltűnnek ilyen személyiségek, ott és akkor megindulnak a munkálatok és megjelennek a kiadványok, ahol viszont hiányoznak, azok a területek megmaradnak fehér foltoknak. Példának okáért, úgy lett Gömör a Felföld keleti felének legjobban kutatott területe, hogy egy debreceni folklorista professzor, *Ujváry Zoltán*, szülőföldjének múltja, hagyományai iránt elkötelezett, kutatócsoportot szervezett, és idestova több mint három évtized alatt könyvtárnyi kiadványt jelentetett meg „Gömörországról”. Szerencsére a határ szlovákiai oldalán is buzgólkodnak, és a palóc kutatásnak ott is szép eredményei vannak (folyóirat, kötetek).

Hontban, az Ipoly-mentén *Csáky Károly* szinte egy személyes intézménynek számít – már évtizedek óta. Komáromban *Szenássy Árpád* könyvkiadóként (KT

Kiadó) ígéretek sorozatok megjelentetését kezdte el (kastélyok, templomok, műemléki füzet-sorozat, a Múltunk Emlékei c. folyóirat). Sőt Csúzon egy romba dől klasszicista kúriát fölújított és korhűben be is rendezett. Csak hogy néhány éve bekövetkezett hirtelen halálával a folytatás lelassult és a távlati tervek megvalósítása is bizonytalanra vált.

A Duna ágaival körbeölelt Csalloköz a Felföld túlsó (keleti) szögletéhez, a Bodrogközhez hasonlóan jellegzetes, többé-kevésbé intakt magyar vidék, gazdag hagyományokkal. Csak éppen évtizedeken keresztül nem akadt olyan ember, aki az írásos és szóbeli hagyományok, dokumentumok gyűjtését megszervezte és elvégezte.

Koncsol László „a szlovákiai magyar irodalom és kulturális élet talán legsokoldalúbb alkotója” a Csalloközről igen távoli Deregnőn született (1936), Zemplén és Ung vármegye határvidékén, egy olyan faluban, amely valaha mezőváros volt. Ebben a faluban volt református lelkész az édesapja. A világra éppen csak eszmélkedő gyermek volt, amikor szülőhelye visszakérült a magyar államhoz, és ő már magyar iskolában kezdhetett meg tanulmányait (1942). Amikor azonban megszűnt a magyar oktatás, a szlovák nyelvű iskolában való kétévi kinlódás után arra vállalkozott, mint sok más felvidéki magyar gyerek is akkoriban: titokban átszökött a határon, és Sárospatakon, a legközelebbi nagy református tanintézetben (amelynek valaha apja is diákja volt) járta végig az általános iskolát (erre való emlékezése szívszorító olvasmány: Zempléni Múza 2005. 4. sz.). A gimnáziumot már Komáromban végezte el, majd magyar–szlovák szakos tanári oklevelet szerzett a pozsonyi Komenský Egyetemen. Néhány évnyi gömöri közép- és általános (alap)iskolai tanárkodás után a Szépirodalmi Könyvkiadó szerkesztője, megjelenik első verseskötete. Aztán az Írószövetség belső munkatársa. 1975–1985 között szabadfoglalkozású író. Mivel politikailag egyre inkább szembekerült a rendszerrel, mint író-költő-szerkesztő nem kaphatott munkát. A megoldást az jelentette, hogy egy csallóközi község, a mintegy másfélszer lakosú (szinte kizárólagosan magyarok lakta) Diósforgepatony földműves-szövetkezetében alkalmazták (1985-től) független előadóként, a falu hely- és kultúrtörténetésze lett, csaknem teljesen kivonulva az irodalmi életből. Személy szerint *Lelkes Vince* tanácselnök, majd polgármester volt az, aki Koncsol Lászlót befogadta, s ő bízta meg a múltat feltáró munkával. Munkálkodásának eredményeit 1990–1993 között megjelent három kötetben foglalta össze.

A Csalloközi Kiskönyvtár első kötetében *Ipolyi Arnold* 1856-ban, a Vasárnapi Újság című képes hetilapban megjelent írásait adta közre, könyv formájában (1993). A fűlészövegben a következőket olvashatjuk: „A 30 kötetre tervezett sorozat megindításával a kiadó egyrészt hozzáférhetővé kívánja tenni az érdeklődő olvasók számára is mindazokat a műveket, forráskiadványokat, melyek a Csalloköz népének fordulatokban gazdag történelméről, társadalmi fejlődéséről, művelődéstörténetéről tudósítanak, másrészt a múlt búvárlása során a nemzeti tudatnak olyan ösztönzéseket kíván adni, melyek szilárd lelki támaszt nyújthatnak napjaink új kihívásaival szemben. Sorozatunkban számos olyan mű is megjelenik, amelyek annak idején alacsony példányszámban, avagy csupán latin vagy német nyelven volt olvasható, s ma már be-

esés könyvritkaságnak számít, de nem kevés azon művek és dokumentumok száma sem. Melyek hosszú lap-pangás után csak most kerülnek az olvasók kezébe. E munkák közreadásával nem csupán a csallóköziek kíváncsiságát elégítjük ki, hiszen ezekben a kötetekben számos, az egész magyar történelemre érvényes adatot lelünk, mivel az egész csallóközi múlt a magyar és az európai história medrében, annak történelmi és meghatározottságai között alakult. Ezért a Csalloközi Kiskönyvtár köteteit valamennyi magyar olvasó szíves figyelmébe ajánljuk.”

A Kalligram Kiadó vállalkozó szellemű vezetője, *Szigeti László*, meghallva a Csalloköz múltját feldolgozó kötet-sorozat ötletét, azonnal, boldogan igent mondott (amiben bizonyára közrejátszott az is, hogy a Csalloköz szülőtte). Eredetileg 30 kötetesre tervezte Koncsol László a Csalloközi Kiskönyvtár sorozatát. 2008 végéig, azaz másfél évtized alatt 39 kötet jelent meg. Ez a szám már önmagában is komoly sikernek számít.

A Fónod Zoltánnak nyilatkozó Koncsol László a kiadásra alkalmas műveket, dokumentumokat számbavevé, már az első években rádöbent arra, hogy a sorozatot elkezdni könnyebb, mint „befejezni”. Akár 100–120, sőt 150 kötet teljesítése sem okozhat (elvileg) gondot. Sokat jelentett az a tény, hogy mint szerkesztő, szabad kezet kapott. Csak hogy időközben kiderült, hogy kevés az alkalmas szakember, és (részen emiatt) bizony esúsznak a megjelenési határidők is. 1992/93-ban még évi négy kötet kiadásával számoltak. Így aztán akár a félszázadik kötetnél is tarthatna a sorozat. Csak hogy a késlekedő szerzők miatt a kiadás lelassult. Azt se feledjük, hogy lektorok sincsenek. Koncsol László nem csak új és új témák és dokumentumok után kutat, hanem a leadott kéziratokat ő lektorálja is (szerencsére a szerzők gondossága miatt ez nem jelent túl nagy terhet). Bár közben a gazdasági körülmények is rosszabbodtak, de egyelőre mégsem az a gond, hogy a kiadóban porosodnának a kéziratok.

Fónod Zoltánnak kertelés nélkül azt is „bevallotta” Koncsol László, hogy a kezdettől eltelt másfél évtized alatt kiderült az, hogy bizony a múlt csak meglehetősen keveseket érdekel. A kötetek jelentős részére nehéz vevőt találni, még akkor is, ha a szerkesztő szinte már házalva próbálja ajánlani könyvtáraknak, olvasóknak. A sajtó pedig szinte „agyonhallgatja” a sorozatot, ami bizony igencsak döbbenetes. Ez 80–100–150 évvel ezelőtt elképzelhetetlen lett volna. Elkeseredésében kemény ítéletet mond ki Koncsol László: „Megkockáztatnám, hogy a könyvkiadás meg a sajtó nagy hányadánál megélhetési szellemi bűnözés zajlik világszerte. A kiirtott erdők cellulóztömegét magas nyomdatechnikai színvonalon előállított link könyvekbe és lapokba ömlesztik.”

Javasolta Koncsol László azt is, hogy különböző településeken, iskolákban alakuljanak történelmi olvasókörök, amelyekben megbeszéljük a kötetek tartalmát. Sajnos ez csak jámbor óhaj maradt, süket fülekre talált. A bukott rendszerben ezek a könyvek nem is jelenhettek volna meg. Most már szabad utat kapnak a nyomda felé, de az olvasók nem erre „vevők”. A 124 csallóközi település, azok iskolái, könyvtárai, papjai, tanárai, a községi vezetői, képviselői mind-mind a sorozat olvasói lehetnének. Sajnos csak nagyon kevesen élnek a lehetőséggel. Talán a legnagyobb sikere a Csalloköz városait és

falvait bemutató köteteknek volt (a három kötet 1446 old.), ezek gyakorlatilag el is fogytak.

A benesi kirekesztés szörnyű évei megtizedelték a Felföld magyar értelmiségét, a megmaradtak többségének is megproppantották a gerincét, s a szörnyű csapást – úgy tűnik – még ma sem heverte ki a felföldi magyar társadalom. Kilenc évtized alatt a magyarság műveltségi szintje sem emelkedett megfelelően. Keves az érrettségizett, a felsőfokú végzettségű még ritkább. A valaha elmaradott szlovákság napjainkban az iskolázottsági mutatókat tekintve (bármilyen hihetetlennek tűnik) jelentősen megelőzi a Felföld magyarságát.

A Kiskönyvtár szerzői és a szövegek gondozói között kevés a helyi (csallóközi) kötődésű, a többségük (csakúgy, mint a sorozat szerkesztője) „gyűtment”.

Az ismertetés végén, mellékleletben közölt címlista olvastán remélhetőleg sokan kedvet kapnak, hogy az addig nem ismert köteteket beszerezzék saját maguknak, vagy valamely köz- ill. tudományos könyvtár számára. Az internet segítségével (részben kedvezményesen) az újabb kötetek egy része beszerezhető, a többi antikváriumokban is föllelhető, némi keresgéléssel, meg persze internet-segítséggel.

Terjedelmi okok miatt a továbbiakban nem vállalkozhatunk a sorozat minden kötetének ismertetésére, csak néhányat emelünk ki, és azok esetében is meg kell maradnunk a kedvescsináló „bepillantásnál”.

A sorozat legimpozánsabb adataira a *Csallóköz városait és falvait bemutató helytörténeti szövegyűjtemény* (adattár), amit Kocsol László állított össze. Adatait 16 forrásgyűjteményből szerezte. Többsége könyv (Korabinszky János, Vályi András, Nagy Lajos, Fényes Elek, Borovszky Samu, stb. művei, meg szlovák nyelvű adattárak, a református lelkészek összeállításai, gyűjtések a pápai református és pozsonyi evangélikus egyházi levéltár anyagából. Hézagpótló, hiszen csak igen fáradságos munkával (továbbá szlovák, német és latin nyelvtudással) kereshetné össze mindezeket az érdeklődő.

A régi leírások közül *Bél Máttyás Komárom vármegyéjének bemutató latin nyelvű kéziratát* az 1989-ben megjelent tatabányai kiadás nyomán jelentették meg (1996). Fényes Elek Komárom vármegye leírása (1848) ugyan 1992-ben hasonló kiadásban megjelent, azonban gyorsan ritkasággá vált és 1994-es újabb kiadása feltétlenül indokolt volt. Ipolyi Arnold úti-kepei és műemléki leírásai máig forrásértékű, érdekes és értékes olvasmányok.

Házi Jenőnek Pozsony vármegye középkori történeti földrajzát földolgozó monumentális műve több mint fél évszázadon keresztül kéziratban hevert. Jellemző, hogy a magyarországi tudományszervezés ügyet sem vetett rá. Kocsol László viszont megjelentette (2000), csatolva hozzá *Detrekő várának történetét* is. Az adattár sokkal nagyobb adatbázisra épül, mint Csánki Dezső történeti földrajzának egyes megyei adattárjai (amelyből egyébként Pozsony vármegye hiányzik), és nem jutott el Pozsony megírásáig Györfly György sem, az Árpád-kori történeti földrajzában.

Kocsol László nemcsak a régmúlt emlékeinek főkutatását és közzétételét tartja fontosnak, hanem a még élő hagyományok gyűjtését is szívügyének tekinti. Csak-hogy erre nem könnyű megfelelő szakembereket találni, akik kötetekbe rendezve, kiadható állapotban (a vállalt határidőket betartva) le is adják gyűjtésük kéziratait.

Nem véletlen, hogy csak két, viszonylag karcsú kötet jelent meg eddig. Az egyik *Csallóköz földrajzi neveit* tartalmazza (hét község névanyagát). A gyűjtést végezte *Horváth Ildikó*, a bevezető tanulmány *T. Nagy Ilona* munkája. *Liszka József* pedig kisebb-nagyobb néprajzi tanulmányait (némi módosításokkal) rendezte kötetbe (*Két Duna keríti...*).

A történeti forráskiadványok sorozatának első kötete a *vajkai szék* (Vajka, Doborgaz, Keszölcés, Bacsfa, Albár, Móroc- és Pinkekarcsa) *nemesinek hagyatéki leltárát* közreadó mű (*Kocsis Aranka* munkája). Kocsol László református egyházlátogatási jegyzőkönyveket tett közzé. A református egyháztörténeti forrásoknak igen gazdag adattárát Pápán, a Dunántúli Református Egyházkerület Levéltárában őrzik.

A csallóközi sorozat különleges jelentőségű kötete *Vörös Ferenc* tekintélyes terjedelmű munkája: *Családnévkutatások Szlovákiában*. A csallóközi Balony, Diósfőrgépatony, Kiscetény, Nagycetény 1896-1999 közötti anyakönyvei alapos elemzésére épül a kiadvány. De az adatbázishoz kapcsolódó tanulmány messze túlmutat a kistájon. Az anyakönyvezés, a családnévek típusai és változásai, a nemzetiségi léttel kapcsolatos kérdések egész sorára ez az első kiadvány, amely választ keres. Sőt tegyük hozzá, a szlovák családnévkutatás még nem jutott el arra a szintre, hogy megfelelő adattárak álljanak a kutatók rendelkezésére.

Különösen érdekes számunkra a szlovák névírasi (névátírasi) gyakorlat, s az ezzel kapcsolatos viták összefoglalása. Számunkra nyilvánvaló, hogy a szlovákosított régi (és mai) magyar családnévek törvényesített gyakorlata korántsem nyelvészeti kérdés, hanem az elszlovákosítás eszköze, s a cél az, hogy különböző szemlélyek magyar mivoltának legszembeütőbb kifejezője, személy és családnévük nyelvi különbözősége is eltűnjön. Ebbe a koncepcióba illeszkedik bele az új nyelvtörvény is. Pedig a szlovák nyelvet nem a magyar nyelvtől kellene védeni, hanem az egyes meglehetősen eltérő szlovák nyelvjárási csoportok és a szlovák irodalmi nyelv közötti kapcsolatok rendszerét kellene végre már helyére tenni (nem is beszélve a cseh nyelvi vonatkozásokról).

Kocsol László, aki idestova a 75. évéhez közeledik, tele van tervekkel, s amíg ereje engedi, s a kiadó biztosítja a szükséges fedezetet, folytatni akarja a sorozatot. Szeretné latinról magyarra fordítva kiadni *Bél Máttyás Pozsony vármegyéjét*, a Borovszky-sorozatból a *Pozsony, Komárom és Győr vármegyei kötetet*, a családnévkutatások eredményeit, további helynévgyűjtéseket, canonica visitatókat, naplókat, okleveleket, egyéb kéziratokat. Munkáját így összegzi: „tudomásom szerint a Csallóköz az egyetlen olyan történelmi összmagyar nagytáj, amelynek ilyen terjedelmű regionális, az élet minden területét bemutató könyvsorozatát született, illetve születik, minden tudományos háttér támogatás nélkül, 2006-ig egyetlen csallóközi település, a diósfőrgépatonyi termelőszövetkezet, majd a községi önkormányzat szerény havi alapánál mellett. 2006 végével, az új patonyi önkormányzat döntésével ez a támogatás is megszűnt, maradt igen szerény nyugdíjam, amelyből élünk és dolgozom.”

Az 1989 utáni új világban több díjjal is elismerték Kocsol László munkásságát. Így megkapta a Bethlen

Gábor alapítvány díját (1994), a Posonium Irodalmi Díj Életműdíját (2007), legutóbb pedig Kisvárdán a Tökés László Alapítvány egyéni díját (2009. jún. 28.). Munkásságát elemző kötet is jelent meg: *Filep Tamás Gusztáv*: Koncsol László. (Nap Kiadó, 1997. Dunaszerdahely). Újabb kötetei: Csallóközi merülések. Tanulmányok, esszék a régió múltjáról. (Madách–Posonium 2007.). Cseppben az óból. Csallóközi merülések II. (2009). Utóbbiban pedagógus pályájának emlékeit is összefoglalja (vö. Gómorország 2009. tavaszi, nyári számát).

Életének értelmet magyar nemzetiségének és református egyházának szolgálatá ad. Idéztek végül Búcsón mondott, gr. Esterházy János szobrát avató beszédéből (2005) a következőket. „Esterházy János gróf sorsa a mi sorsunk. Osztott velünk a vagyonvesztésben, a jogsfosztottságban, a deportálásban, a kényszermunkában, a családok szétszórásában, a börtönökben, a kollektív háborús bűn hamis címkéjében. Az ő és a felvidéki magyarok politikai és erkölcsi rehabilitációja a mai napig késik.”

D. Varga László: Földem és népe. Az Ung vidéke a hely és földrajzi nevek tükrében című kötete 28 település rövid történetét, népeletének jellemzőit foglalja össze, s hozzá a gyűjtött földrajzi nevek adattárát is adja. Alapvető forrás, mert bizony ezzel a kistájjal nagyon mostohán bánt eddig a kutatás. Az utóbbi negyedszázadban elsősorban *Bogoly János* volt az, aki a földrajzi, biológiai, történelmi táj kutatást próbálta megszervezni, s eredményeit cikkeiben, kötetekben foglalta össze. Nagy előrelépést jelentette, hogy a kötet szerzője 1980–84. között évente ismétlődő egyhetes néprajzkutató táborokat szervezett. A szakmai hátteret a debreceni egyetem Néprajzi Tanszéke biztosította. A Madách–Posonium adta ki a szép színes képekkel és a határneveket feltüntető térképekkel illusztrált kötetet, amely a helytörténeti-helyismereti irodalom nagy nyeresége, s az Ung-vidék sokat szenvedett magyarságának is lelki tartást adhat.

A Csallóközi Kiskönyvtár eddig megjelent kötetei:

Ág Tibor: Az Aranykert muzsikája. Csallóközi népdalok (1999); *Alapy Gyula*: A csallóközi halászat története (1994); *Baramay József*: Nagyobb munkái (2002); *Bél Mátyás*: Az újkori Magyarország földrajzi-történelmi ismertetése (1996); *Czibor József*: Viharok szárnyán (2006); *Engel Alfréd*: A dunaszerdahelyi zsidó hitközség emlékkönyve (1995); *Erdélyi Pál*: Jókai útja Révkomáromtól Pestig, a bölcstől a babérig (1997); *Fényes Elek*: Komárom vármegye leírása (1848) (1994); *Földes György*: Visszaemlékezések. Önéletrajzi vázlatok (2008); *Földes György*: Kukkónia lelke. Csallóközi történetek (1993); *Földes Gyula–Rudnay Béla*: Két könyv a csallóközi árvédekezés történetéről (1999); *Gyulai Rudolf*: Az Alsó-csallóközi és Csilizközi Egyesült Árméniesítő és Alsó-csallóközi Belvizvezető Társulat története (2003); *Házi Jenő*: Pozsony vármegye középkori földrajza (2000); *Horváth Ildikó–Telekiné Nagy Ilona*: Csilizköz földrajzi nevei (2000); *Ipolyi Arnold*: Csallóközi uti-képek (1993, 2000); *Ipolyi Arnold*: Csallóköz műemlékei (1994); *Kocsis Aranka*: A vajkai szék nemesei. Hagyatéki leltárak a 17–19. századból (1997); *Koncsol László*: Patonyföld I. (A hűbériség korának történeti forrásaiból) (1996); *Koncsol László*: A Csallóköz városai és falvai I–III. (2001–2005); *Koncsol László*: Fgyházi látogatások és közgyűlések. A komáromi református egyházmegye canonica visitációi és közgyűlései

(1827–1832). (2008); *Kumlik Emil*: A szabadságharc pozsonyi vértanúi (1998); *Kúr Géza*: Küzdelmeink (Három református egyház története) (2000); *Kúr Géza*: A Komáromi Református Egyházmegye (1993); *Liszka József*: Két Duna keríti... Tanulmányok a Csallóköz néprajzához (2005); *Machmyk Andor*: Csallóköz. Tanulmány a honismeret, az agrár- és a szociálpolitika köréből (1993); *Nagy Iván*: A csallóközi dudás hagyomány (2002); *Piry Ciriák János*: Érsekújvári napló 1848/1849 (1998); *Sill Ferenc*: Csütörtök mezőváros története (2008); *Szabó János–Borsos Mihály*: A nagyföldemesi plébánia múltjából (1999); *Szomyas-Schiffert György*: Hajnal vagyon, szép piros... Énekes várvirrasztók és óraakiáltók (1999); *Takács András*: Csallóközi néptáncok (2000); *Thury Etele*: A Dunántúli Református Egyházkerület története I–II. (1998); *Valesius János Antal*: Levelek (1725–1740) (2000); *Vörös Ferenc*: Családnévutak Szlovákiában (2004).

Csorba Csaba

DÁVID LAJOS– KLACSMÁNYI SÁNDOR (szerk.)

Nagybánya és környéke

A nagybányai Teleki Társaság új sorozatot indított útjára, *Bányavidéki kalauz* címmel, hogy számba vegye a Bányavidék történelmét, művelődéstörténetét, műemlékeit, hagyományait, nevezetes személyiségeit, bemutassa városait, tájait, kirándulóhelyeit. A sorozat első darabja Nagybanát és környékét mutatja be.

A vidék első útikalauza ugyanezzel a címmel 1894-ben jelent meg, Palmer Kálmán szerkesztésében. Az igen színvonalas munka több mint egy évszázadon keresztül volt iránymutató a vidék földrajzát, geológiáját, történelmét, művészetét, népeit, turisztikai lehetőségeit megismerni szándékozóknak. Az 1990-es években sikerült elindítani az EMKE füzetek sorozatát, ami részben pótolta az évszázados hiányt, de ezek nyomdatechnikai színvonala és egyes adatai már nem elégítik ki a mai kor igényeit. Ezért született meg az új útikalauz, ami a korábbira támaszkodik, de annak hibáit kijavította, új fejezettel bővült, és a fejlődő nyomdatechnika lehetőségeivel élve tetszetős, színes borítóval, képekkel, kihajtható térképekkel gazdagodott.

Szükséges rögzíteni, hogy a Bányavidék, Nagybanya központtal nem tartozott sem Erdélyhez sem a Partiumhoz. Partiumot Máramaros, Közép-Szolnok, Kraszna, Bihar és Zaránd megyék, a Kővár-vidék és a lugosi, karánsebesi kerületek alkották. A Bányavidék Szatmár megye keleti részén található, ezért számukra általában a királyi Magyarország törvényei voltak mérvadók, országgyűlési követeiket rendszerint Pozsonyba küldték. A vidék azonban jellegében eltér Szatmár zömmele síkvidéki részeitől. Északon és keleten az Avas, a Kőhát és a Gutin vulkáni hegyvidéke, délen és nyugaton a Lapos és a Szamos folyók határolják. „MÁS ITT A LEVEGŐ, MÁSZ AZ ÉG, MÁSZ AZ EMBEREKNEK AZ ÉLETMÓDJA, FOGYALKOZÁSA, ESZÉJÁRÁSA. SZATMÁR MEGYÉBEN VAGYUNK ÉS ÉREZZÜK, HOGY LÉNYEGILEG MEGSEM TARTOZUNK A VÁRMEGYÉHEZ. (...) Teleki Sándor gróf, Kővárvidék ifjú főkapitánya, koltói kastélyából gyönyörködve a körös-körül emelkedő hegyek panorámájában, megértette a hegláncolat

beszédét. Tőle származott a merész gondolat, hogy Kővárvidéke egyesüljön Nagybányával, és azzal az egész vidékkel, mely Szinyér-Váraljától Kapnikig a Szamoson innen fekszik, és új megyét alkosson, melynek székhelye Nagybánya legyen.” – írta Schönherr Gyula, Nagybánya kiváló történésze 1899-ben.

Nagybánya története évszázadokon át szoros kapcsolatban állt a környék bányászataival. A környező arany-ezüst bányák miatt települtek meg itt az első lakosok, s a város későbbi anyagi és kulturális fejlődését is a bányászat határozta meg. 1327-ben még Zazarbánya néven említi egy oklevél. Nagy Lajos 1347 évi kiváltságlevelében teljes jogú autonómiát biztosít Nagybányának és a szomszédos Felsőbányának. A két város története gyakran összekapcsolódott, az utóbbiról szóló első írott forrás is arról tanúskodik, hogy a két településnek közös bírója volt. Zsigmond király 1411-ben Lazarevics István szerb deszota birtokába adja Nagybányát, amelyben ekkor már pénzverde (Münz) is működött. 1445-ben Hunyadi János kezébe kerül, később Mátyás királyé, aki újra megerősíti a város privilégiumait. Az erdélyi fejedelemség megalakulása után a Bányavidékért állandó versengés és harc folyt a Habsburgok és az erdélyi fejedelmek között.

A városban 1547-ben jött létre a híres Schola Rivulina, a református kollégium, ahol megszakításokkal két évszázadon keresztül folyt oktatás. Ebben az iskolában tanult Misztótfalusi Kis Miklós, a világhírű betűmetsző nyomdász, vagy Szepsi Csombor Márton, az első magyar útleírás szerzője. A könyv érdekesen mutatja be a város önkormányzati tisztviselőinek (bíró, esküdték, konzulok) feladatait, a korabeli bányászati, kohászati technológiákat, valamint a lakosság egyéb jövedelemszerző tevékenységeit, a helyi céheket.

A XVIII. században jött létre a jezsuiták, majd a minoriták által vezetett nagybányai gimnázium. A minorita rend 1887-ben átadta az iskolát az államnak. Ebben a gimnáziumban tanított a költő Baróti Szabó Dávid és Szentjóni Szabó László, itt tanult a színész Lendvai Márton, az író Tersánszky Józsi Jenő, a festő Réti István és sokan mások.

Az 1848–49-es forradalom és szabadságharcban fontos szerepet játszottak a bányavárosok. Bem tábornok Nagybányáról indult csapataival Erdély fővárosa, Kolozsvár elfoglalására. A bukás után évekig zaklatták a város polgárait, akik menedéket adtak és bújították a forradalmárokat. A város gazdasági élete az 1850-es évektől egyre jobban fejlődött. Megalakul a Nagybányai Bányakapitányság, amely 11 környező megye bányászati tevékenységét irányítja. A kincstári bányák mellett egyre nagyobb szerepet játszanak a magán bányatársulatok, a termelés folyamatosan emelkedett, az eszközök korszerűsödésének köszönhetően. A szakemberek képzésére 1864-ben megalakult a nagybányai Bányaiskola, mely 1873-tól Felsőbányára teszi át székhelyét.

1896-ban Hollósy Simon húsz növendékével jött ide festeni, s beindult a Nagybányai Festő Kolónia, mely pezsgő művészeti életet valósított meg. A nagybányaiak 1897-től minden évben kiállítás rendeztek Budapesten. Hollósy távozása után, 1903-ban, a Nagybányai Szabad Festőiskola folytatta a korábbi hagyományokat, Ferenczy Károly, Iványi Grünwald Béla, Réti István és

Thorma János vezetésével. A nagybányai festők hatással voltak az egész XX. századi magyar festészetre.

Érdemes böngészni a könyvben közölt etnikai és felekezeti statisztikák sorai között. A XIX. század végén és a XX. század elején a város lakosságának több mint háromnegyede (76–78%) volt magyar, és 20–21%-a román. Az impériumváltozás utáni 1920-as román népszámlálás már 39%-os relatív román többséget hozott ki, a 36% magyar arány szemben. Emellett 14% zsidó, 10% német és 15% egyéb nemzetiségű lakos jelenik meg, akik korábban zömmel a magyarságot gyarapították. 1941-ben az újra magyar uralom alá került város 21,4 ezer lakosából 17 ezer fő, csaknem 80% magyarnak vallotta magát. Az 1956-os népszámlálásnál még szinte azonos a két etnikum, enyhe román fölénnyel, azóta azonban látványosan csökken a magyarság aránya, 1992-re már csak 17%-os a magyar népesség, ami mintegy 26 ezer embert jelent a 148 ezres városban. (Azóta sajnos 20 ezerre fogyott a magyarság.)

A felekezeti statisztikák nézve az ortodoxok nagyrányú növekedése figyelhető meg. 1941-ben mindössze kétszázan voltak, s számuk 1992-re százezer fölé emelkedett. A helyi románok ugyanis görög katolikusok voltak, amíg 1948-ban erőszakosan meg nem szüntették egyházukat. Jelenleg mintegy 10 ezer görög katolikus, 16 ezer római katolikus mellett 12 ezer református lakos él Nagybányán.

A nagybányai útikalauz a vidék természeti és történeti leírása után részletesen leírja a város látványait, műemlékeit, emlékhelyeit. Külön fejezetek foglalják össze a bányavidéki turizmus történetét, a környékbeli és távolabbi hegyekbe vezető kiránduló- és túra lehetőségeket. A Rozsály 1300 m, a Gutin 1400 m fölötti csúcsokkal emelkedik ki a tájból. Ezek a hegyek a Máramarosi-medencétől választják el a Bányavidéket.

Az „*Emberek, várak, templomok, emlékházak*” fejezet a Szinérváraljától Kapnikbányáig, délen Nagysomkútig terjedő bányavidéki terület „kincset érő embereiről”, híres szülőteiről vagy itt élt jeles személyeiről, emlékhelyeiről ír. Szinérváralja jeles szülőte Sylvester János humanista író és Ince János Dés festő. Misztótfaluból indult el Tótfalusi Kis Miklós nyomdász gazdag életpályája. Költő a Telekiek mellett Petőfi Sándor és Szendrei Júlia mézesheiteit idézi. Nagysomkúton született Szilágyi Domokos költő és Felvinczi Takács Zoltán neves kelet-kutató. Kővárhosszúfalu Teleki kastélyban született Teleki Blanka, a szomszédos Pribékfalván pedig Teleki Pál földrajztudós, miniszterelnök. Kapnikbányán szobor emlékezik Born Ignác természetudósra, akinek egy közös emléktáblája is van Papp Simon geológussal. A kiállító helyiségek közül kiemelkedik a költői kastélymúzeum, a misztótfalusi gyűjtemény, a Sylvester János emlékszoba és a nagybányai képzőművészeti gyűjtemény, ahol a festőiskola alkotóinak műveit lehet megcsodálni. De Nagybányán járva nem szabad kihagyni a világhírű Ásványtani Múzeumot sem, ahol a környéken fellelt gyönyörű „bányavirágokat”, kristálycsodákat állították ki.

A szerkesztők előszavából napjaink keserű valósága is kiténik. „*A megmaradásért folyó küzdelem keserves harcát vívjuk. Tanulj vagyunk annak, hogyan süllyesztek el múltunkat, történelmünket. (...) Nem bántanak, csupán tudomást sem vesznek arról, hogy évszázadokon át*

mi is lakói voltak e tájnak, mi is termeltünk anyagi javakat, művészi értékeket, és mi is véreztünk, ha ellenség tört ránk. (...) S mi is ezt a tendenciát segítjük, amikor emléktábláinkat templomokba, belső udvarokra rejtjük el." Az egyre szórványosuló erdélyi magyarságnak nagy szüksége van arra, hogy történelmi emlékeit, kincseit, értékeit megismertesse, bemutassa. Hogy ne menjenek el mellette az emberek. Ebben nagyon hasznos segítség ez a könyv.

(Teleki Társaság Nagybánya 2007.)

Udvarhelyi Nándor

BALI JÁNOS–MÁTÉ GYÖRGY (szerk):

Talpfaék

Néprajzi írások a vasútról

Soha idősebb néprajzi kiadvány nem látott napvilágot, mint a napjainkban a helyi érdekű vasutak és szármvonalak felszámolása idején *Bali János* és *Máté György* által szerkesztett kötet. Az OTKA kutatás keretében és támogatásával közreadott munka öt tanulmányt tartalmaz. A kötet a néprajzkutatás területén mindeddig legteljesebben megjelent témakörből tár fel figyelmet érdemlő helytörténeti, néprajzi és folklorisztikai anyagot.

Bevezetesként *Máté György* nyújt elvi és módszertani áttekintést a témakutatás monografikus igényű feltárásának felvázolásával. Kiindulásként a vasút megjelenésének fordulópont szerepét határozza meg, mely nemcsak az érintett települések életkörülményeit változtatta meg, annak sajátos modernizációját előidézve, hanem a gondolkodásmód átforgatózásához is lényegesen hozzájárult. A szerző a sokfelé ágazó kérdéskör rövid összefoglalását adja Galga-menti terepgyűjtésére támaszkodva. A vasút megjelenésének történeti felvázolása után annak legfontosabb társadalmi vonatkozását: a vasutasoknak a társadalmi rétegek közötti helyét jelöli ki. Majd a vasutas dinasztiák példája nyomán az egykori falusi közösségekben meglehetősen tekintéllyel járó foglalkozás meghatározó elemeit veszi számba (mint pl. a fix fizetés, szolgálati idő, szabadjegy, nyugdíj, egyenruha, a családnak nyújtott kedvezmények, stb.). Az általa vizsgált másik fontos témakör a vasútnak az adott település szerkezetére gyakorolt hatása, mindenek előtt az állomásépület, a vasutas-telep létesítése révén. Továbbá lényeges meghatározó tényezőként rögzíti a gazdasági termelés és értékesítés területén az áruszállítást, a „kofavonatokat”, a vasutas feleségek piacozását. Különösen figyelmet érdemel a vasút és a népviselet viszonyának vizsgálata. Az talán természetes, hogy elsőként a vasutas asszonyok járultak hozzá a népviseletből való kivetkőzéshez, részben a polgárosultabb életforma, részben a városi piacozás miatt. De az a jelenség, amit a turai férfi ünnepi viseletben a vasutas egyenruha mintájára megjelenő öltözet (kék zubbony fehér nadrággal és fehér kesztyűvel) képvisel, részleg a múzeumi kiállításra és behatóbb tanulmányozásra. *Máté György* által meghatározott további fontos vizsgálati terület a vasút hatására jelentkező polgárosodás, mint pl. a kocsmákban a biliárd, kugli, a teke megjelenése, vagy futballesapat létrehozása, valamint a különböző egyesületek, klubok, körök szervezése, bálók, színelőadások rendezése. A szerző felhívja a figyelmet a vasúthoz kapcsolódó folklór összegyűjtésének fontosságára,

valamint utal a vasút megszűnésének szerepére a népviseletben.

Balázs Géza a vasútmegszüntetése társadalmi és néprajzi hatásait veszi vizsgálat alá az 1968-as közlekedéspolitikai koncepciótól egészen a napjainkig. A kezdetől mindvégig racionalizálással, költséghatékonysággal indokolt, alapjában véve átgondolatlan szármvonal megszüntetések több hullámban különösen a Dunántúlt érintették, melynek még nagyobb arányú lendülete 2006-tól szinte az egész ország területére kiterjed. Ez a tragikus folyamat egy különleges szokást, a *vasútbúcsúztatást* hívta életre, amely külsőségében hasonlít az egykori vasútavatáshoz, bár tartalmában a halottbúcsúztatóra emlékeztet. A szertartás országsszerűen hasonlóképpen megvalósuló ünnepélyességéről szemléletes leírást olvashatunk. A szerző képet ad a helyi, népi ellenállás különböző formáiról, a vasútmegszüntetésekkel szembeni közösségi fellépésekről, valamint az ezzel kapcsolatban álló kisvasutak-mozgalomról. Különösen a természetjárók és az erdészek kisvasútműntő munkája mutatkozik eredményesen. A szerző a vasútmegszüntetésekkel járó legfontosabb gazdasági, társadalmi és kulturális változásokat is számba veszi, mindenek előtt a fuvarozás, piacozás visszaszorulását, a szabadidős szokások átforgatózását, a kommunikációs beszűkülést, az utazási szokások megváltozását stb. Fontos figyelmeztetése, hogy nem szabad megfeledkezni a vasútnosztagiáról, ami nem csupán hobbi, hanem sokkal inkább közösségi kapcsolódás, sőt egyenesen életfilozófia. Ugyanis a vasút a humán értékek terjesztője, közvetítője. „Aki tehát a vasútra szavaz, az a környezetvédelem, a jövő mellett száll síkra.”

A kötet szerkezeti felépítésének logikája szerint egy kisvasút részletes bemutatása következik (*Molnár György*: A szokolyai kisvasút a táj életében). A dolgozat az 1893-ban létesített helyi érdekű vasút történetének áttekintését követően szemléletes leírást nyújt a helyi vasutas életpályáról és a vasutas presztízsről, mely különösen a falusi környezetben érvényesült. Tanulságos és részletes képet kap az olvasó az utazási szokásokról, főképpen a piacozás változásairól, amelyben a vasutas feleségek fontos szerepet játszottak. A szerző terjedelmes szöveggözelek révén élményszerű leírást nyújt arról a szinte családias kapcsolatrendszerrel, ami a falu és kisvasútja között az idők folyamán kialakult. Ebben különös hely illette meg a vasutasnapi ünnepléseket, majd az úttörővasúti időszakot, valamint a kisvasút helyi költségét. 1991-től az autóbusz közlekedés megindításával megkezdődött a kisvasút leépítése, ez pedig áttekintően a falu megosztottságához vezetett. Egyre kevesebben használják a helybeliek a kisvasutat, mely ma már elsősorban a turizmus érdekeit szolgálja.

Egy dunántúli község, az 1947-ben Tatabányához csatolt Felsőgalla vasútállomásának több mint száz éves viszontagságos történetét idézi fel a korabeli sajtó tükrében *Majsai Orsolya*. Az 1896-ban létesített állomásnak az 1950-es évekbeli életét a szocialista versenyszellem, az élüzem rangjának elérése irányította, majd ezt követően az iparosodás szolgálása. 1989-ben bekövetkezett az állomás személyszállításban betöltött szerepének megszüntetése; az ezzel kapcsolatban idézett sajtóvisszhang számbavételével a szerző pasztikus képet rajzol az utolsó személyvonat búcsúztatásáról.

Bali János a mozdonyvezetőknek a falusi társadalomra gyakorolt sokrétű hatását vizsgálja a XX. század második felében. Három nőgrádi életpálya interjúanyagából szűr le általánosítható tanulságokat a vasutasoknak a helyi életmód modernizációjában betöltött szerepéről, valamint a foglalkozással együttjáró viselkedési és életvezetési mintákról. A mélyinterjúkból kiemelt szövegrészek alapján sajátos kép kerekedik ki a mozdonyvezetővé válás folyamatáról, mely rendszeres továbbképzéssel járt; a falusitól alapvetően eltérő munkakultúráról, a munkaidő-szabadidő hasznosításáról a saját gazdaság előnyére; a foglalkozás önbecsülést, egyben presztizst eredményező jellegéről; továbbá azokról a konkrét gazdasági előnyökről, melyek a vasutas foglalkozás népszerűségét növelték. Az interjúkból összecseng, hogy a régi mozdonyvezetők számára nagy törést jelentett a gőz-

mozdonyok kivonása a forgalomból, akik az 1980-as évek végi szakmai leépítést már nyugdíjasként élték meg.

A kötet függelékeként *Balázs György* kisszolyvai fotói szólnak egy sajátos építkezési módról, a talpfák hasznosításáról a lakó- és a gazdasági épületek emelésében. A szerény terjedelmű kiadvány mind tartalmában, mind módszerében alapvető újdonságot képvisel az etnográfiai irodalomban, amely feltétlenül érdemes a további széles körű monografikus kutatásra és feldolgozásra, egyben megérdemelten rászolgál az OTKA jövőbeni további támogatására.

(ELTE BTK Néprajzi Intézete. Bp. 2008.)

Selmezi Kovács Attila

A Magyar Emlékekért a Világban Egyesület rendezvényei, 2009

Előadásainkat az MKA által biztosított előadóteremben kéthetenként, általában keddi napokon tartjuk, 18.00 órai kezdettel.

Az ettől eltérő időpontokat külön jelöljük.

Az előadások helyszíne:

Magyar Kultúra Alapítvány (MKA) Székháza, 1014. Budapest, Szentháromság tér 6.
(általában a Deák terem, a kivételek esetenként jelölve!)

OKTÓBER

20. (kedd) 18.00 óra: *A régi magyar költészet ünneplése Balassa Bálint születése napján*

Dr. Prokopp Mária professzor asszony és vendégeink: *dr. Szentmártoni Szabó Géza*,
és *dr. Kovács István* előadása, *Pálmái Árpád* kamarazenekara közreműködésével.

NOVEMBER

10. (kedd) 18.00 óra: *Nyelvünk legősbibb kincsünk (II.) Kazinczy Ferenc emlékezete*
„Érsemlyéntől Széphalomig – Kazinczy emlékhelyek nyomában” című kiállítás bemutatója
és Kazinczy-kutatók előadása az Egyesület vetített képeivel.

Közreműködik: *Bánffy György* Kossuth- és Jászai-díjas színművész,
a Magyar Anyanyelvpolók Szövetségének tiszteletbeli elnöke.

24. (kedd) 18.00 óra *Magyarok diákok és tanárok Hollandiában (II.)*

A 350 éve elhunyt Apáczai Csere János emlékezete.
Előadó: *Sebestyén József*, a KÖH főmunkatársa

DECEMBER

1. (kedd) 18.00 óra: *Magyar sikerek a világban (II.) Világkiállítások Párizsban*

Előadó: *Gál Vilmos*, a Magyar Nemzeti Múzeum főmunkatársa.

„Hajóúton Pest-Budától Párizsig” – *Széchenyi Ödön és kortársai emlékezete* címmel az Egyesület kisfilmje és kiállítása Széchenyi Ödön születésének 170. évfordulóján.

15. (kedd) 18.00 óra: *Messzire szakadt magyarok karácsonya (V.)*

Távoli népek és távoli – Afrika-utazó – magyarok karácsonya.

Meghívott előadónk: *dr. Kubassek János*, a Magyar Földrajzi Múzeum igazgatója,
dr. Jouseff Khalil, a Magyarországi Kopt Ortodox Egyház vezetője.

Közreműködik: *Bánffy György* Kossuth-, Jászai-díjas színművész
néhány magyar utazó napló-részleteinek felolvasásával. (Corvin terem!)